

УДК 371.124

DOI 10.31499/2618-0715.1(12).2024.305353

ІНДИВІДУАЛЬНІСТЬ: НА ШЛЯХУ ДО ОСОБИСТОСТІ

Радул Валерій, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри права та соціально-гуманітарних дисциплін, Льотна академія НАУ.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5354-9142>

E-mail: valerijradul@gmail.com

У статті показані особливості індивідуальності індивіда. Проаналізовано їх особливості розвитку. Основною особливістю людини, що зумовлює визначальні характеристики її природи, є системотвірна єдність особливої, об'єктивно заданої твірної активності – діяльності та суб'єктності, що містить необхідність, здатність та можливість зміни, розширення, проектування такої діяльності, ставлення до неї як до умови свого буття та зростання-розвитку в ньому.

Показано, що індивідуальність подає власний світ особистості, який за своїм змістом визначається соціальними умовами, а за походженням, структурою та формою має індивідуальний характер. Відповідно, явище індивідуальності є можливістю, «шансом» у розвитку людського роду в його тенденції до змінюваності. Цей шанс, або можливість індивідуалізації, стає тим ресурсом, який має новонароджений індивід і який актуалізує (або ж ні) його особистість.

Усі сторони особистості виявляються тільки в діяльності й стосунках з іншими людьми, у спілкуванні, тому найважливішою характеристикою особистості є соціальний стан людини, пов'язаний з життям інших людей.

Ключові слова: індивід, індивідуальність, особистість, самореалізація, стратегія життя, суб'єкт, соціалізація, розвиток, соціальний досвід.

INDIVIDUALITY: ON THE WAY TO PERSONALITY

Radul Valerii, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Law and Socio-Humanitarian Disciplines, Flight Academy of the National Aviation University.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5354-9142>

E-mail: valerijradul@gmail.com

The article reveals the features of the person's individuality. Their development features are analyzed. The main feature of person, which determines the defining characteristics of his / her nature, is the system-creating unity of special, creative activity – action and subjectivity. It contains the necessity, ability and possibility of change, expansion, design of such activity, attitude towards it as a condition of one's existence and growth-development.

It is shown that individuality represents the personality's own world, which is determined by social conditions in its content, and has an individual character in its origin, structure, and form. Accordingly, the phenomenon of individuality is an opportunity, a «chance» in the development of the human race in its tendency to change. This chance, or the possibility of individualization, becomes the resource that the recently born individual has and which actualizes (or not) his / her personality.

All aspects of personality are revealed only in activities and interactions with other people. Therefore, the most important characteristic of an individual is the person's social condition, which is related to the life of other people.

An individual is growing up; he / she has an inherent need for growth – the actualization of his / her potential. The desire for self-actualization is innate, and therefore, it is characteristic of all living

things. Self-actualization is individualization – the «disclosure» and «unfolding» of oneself. And socialization in this concept is the context and condition of such deployment.

In the humanistic and existential paradigms of personality development a new type of determination arises – self-determination, self-actualization, self-realization, self-fulfillment. In this type, special attention is paid to the problem of the person's individuality.

Some researchers understand individualization as an effort to be oneself, and socialization is only the background of individualization. The loss of individuality can take several forms: first, the «narrowing» of spiritual possibilities, the insufficiency of the infinite due to moral weakness and limitation; second, identification with others; thirdly, a break in communication with reality.

Key words: *person, individuality, personality, self-realization, life strategy, subject, socialization, development, social experience.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Деякі автори виокремлюють описове й нормативне визначення особистості, показуючи, що в першому випадку кожна людина є особистістю, у другому також особистістю, однак у цьому разі особистість є «мірою відповідності людини певному ідеалу». Системою відліку при визначенні особистості в другому випадку буде певний ідеал. Безперечно, нормативне визначення особистості слугує орієнтиром для кожної людини, однак ідеал людської особистості пов'язаний з проблемою її типологізації, з одного боку, а з іншого – він змінюється кожного століття, має своє конкретно-історичне визначення й виправдання. Потреба в певному ідеалі особистості постійно виникає в той чи той період розвитку суспільства. Це залежить від драматичних обставин, історичних подій, від соціально-економічних завдань, що розв'язуються на кожному етапі. Очевидно, що ідеал особистості є певним типом, видом її цілісності, гармонією її структурних елементів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Використовуючи категорію діяльності при теоретичному аналізі особистості, не потрібно перебільшувати її значення, тим паче абсолютизувати. Зрозуміло, з того факту, що людина стає особистістю тільки в діяльності й через діяльність, не слід, що поняття діяльності безпосередньо пояснює всі виявлення особистості, усю систему індивідуальних відмінностей. Особистість є не тільки продуктом, а й умовою діяльності, тому, принаймні, у певному значенні саму діяльність можна пояснити через особистість.

Через діяльність як реальний процес співвідноситься внутрішнє й зовнішнє, точніше, зовнішнє проникає у внутрішнє (суспільні відносини перетворюються на характеристики особистості), а внутрішні властивості нібито виносяться на зовні, проникають у зовнішнє (особистість опредмечує себе, змінюючи і перетворюючи суспільні відносини, предметний і духовний світ). В останні роки проблемами індивідуальності та особистості в різних їх проявах займалися та займаються такі українські дослідники: Т. Алексєнко, І. Бех, Л. Канішевська, М. Лебедик, В. Моргун, В. Радул та інші.

Метою статті є розгляд спільного та відмінного у розвитку індивіда як індивідуальності та особистості.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У філософії та педагогіці «індивідуальність» розуміється як «неповторний, самобутній спосіб буття конкретної особистості в якості суб'єкта самостійної діяльності, індивідуальна форма суспільного життя людини. Особистість соціальна за своєю суттю й індивідуальна за способом свого існування. Індивідуальність подає власний світ індивіда, який за своїм змістом визначається соціальними умовами, а за походженням, структурою та формою має індивідуальний характер. Сутність індивідуальності пояснюється самобутністю конкретного індивіда,

його здатності бути самим собою в рамках соціальної системи. Реалізується індивідуальність як через поведінку людини в ситуаціях спілкування, так і через культивування нею різних здібностей в актах діяльності [1, с. 225].

У педагогіці індивідуальність – це «сукупність рис, що визначають самотність людини, її відмінність від інших людей, своєрідність психіки індивіда, її неповторність» [4, с. 134].

Як правило, явище індивідуальності подається у наукових дослідженнях можливістю – «шансом», «ресурсом», що закладені в розвитку роду людського в його тенденції до змінюваності.

Цей шанс, або можливість, індивідуалізації подається тим ресурсом, яким володіє новонароджений індивід і який актуалізує (або ж ні) його особистість. В цьому й полягає механізм самоактуалізації, позначений А. Маслоу [5]. Близька до цієї ідеї думка інших науковців про вищі психологічні функції як «оволодіння» нижчими. Мова повинна йти скоріше не про співвіднесення вищих та нижчих психічних функцій, а про здатність особистості до організації всієї своєї психіки в індивідуальну систему, яка забезпечує її відтворення в життєдіяльності – на життєвому шляху.

Вищим і найбільш суттєвим механізмом самореалізації особистості в житті індивіда є стратегія життя, тобто приведення у відповідність способу життя зі своєю індивідуальністю.

Індивідуальність – конкретна інтегральність особистості, один із «полюсів» «самості» або «суб'єктності».

Індивідність – конкретна інтегральність, втіленість сутності, другий, опозиційний індивідуальності «полюс» «самості» або «суб'єктності».

Протиріччя між мотивами діяльності індивідуальності, що виявляються у вигляді конфлікту або гармонійності, взаємодії з ідеалами й нормами соціальної спільності, може бути розв'язаним засобами вчинків або дій, які перетворюють родову програму соціальної спільності, або різноманітних перебудов мотивів індивідуальності в процесі взаємодії із соціальною спільністю. У тому разі, коли протиріччя має характер гармонійної взаємодії, вчинки і дії індивідуальності сприяють подальшому інтересу соціальної спільності. Якщо ж протиріччя виступає у вигляді конфлікту, то активність індивідуальності може спонукати перебудову родової програми даної спільності, привести до іншого напрямку еволюційного процесу цієї системи.

Поруч з розмежуванням понять «індивід» і «особистість» у пострадянській і західній психології при характеристиці особистості використовують різні тріади: «організм», «соціальний індивід» й «особистість» (М. Ярошевський, Р. Харре); «індивід», «особистість» й «індивідуальність» (С. Рубінштейн). Б. Ананьєвим було введено уявлення про «індивід», «особистість», «суб'єкт діяльності» й «індивідуальність». Через поняття «індивід» він позначив «індивідні» природні властивості людини; через поняття «особистість» – соціальний стан людини в суспільстві, суспільні функції – ролі, цілі й ціннісні орієнтації, що визначають соціальну біографію людини. Під «суб'єктом діяльності» Б. Ананьєв розумів людину, що володіє свідомістю й активно перетворює світ у пізнанні, праці тощо, а під «індивідуальністю» – інтегративне цілісне об'єднання «індивіда», «особистості», і «суб'єкта діяльності».

Розглядаючи соціалізацію як складний динамічний процес, який постає як єдиний рух двох суперечливих, але тісно взаємозв'язаних сторін – соціалізації та індивідуалізації, – зазначають окремі дослідники. В цьому процесі такі його компоненти, як усвідомлення, засвоєння і навіть реалізація індивідом соціального, подаються, виокремлюються в ступені соціальної зрілості індивіда, оволодінні ним нової соціальної позиції. Протиріччя тут полягає не між соціалізацією та індивідуалізацією, не між соціальними відношеннями

й індивідом, а між тим, що собою є індивід, який містить в собі новий рівень свідомості, самосвідомості, самовизначення, здатності до дії, і тим соціальним простором, який він займає, що потребує нового руху у свідомості, привласненні та реалізації» ним соціального [3, с.4].

Особистість соціальна за своєю суттю й індивідуальна за способом свого існування.

Звідси, соціалізація – становлення особистості в певній культурі, у тій чи іншій соціальній системі. Індивідуалізація – розгортання власної внутрішньої програми розвитку. Розвиток людини є переплетенням двох самостійних процесів – соціалізації та індивідуалізації. Де соціалізація – це мистецтво бути як усі, а індивідуалізація – мистецтво бути собою. Соціалізація – це те, що робить людей схожими. Індивідуалізація допомагає їм стати різними. Індивідуалізація – більш «зрілий» процес.

За характеристикою Е. Ільєнкова, «...масштаб особистості людини вимірюється лише масштабом тих реальних завдань, в ході вирішення яких вона і виникає, і оформляється у своїй визначеності, і розглядається в справах, які хвилюють і цікавлять не лише власну персону, а й багатьох інших людей. Тому сила особистості – це завжди індивідуально виражена сила того колективу, того «ансамблю» індивідів, який в ній ідеально поданий, сила індивідуалізованої спільності прагнень, потреб, мети, які нею керують» [2, с.319–358].

Механізмами соціалізації людини, що зростає є: здатність до ідентифікації (ототожнення) себе з іншими, що дозволяє виявляти і брати новий зміст від іншої (людини, групи, суспільства); здатність до індивідуалізації свого Я (відокремлення), що дозволяє робити даний зміст власне своїм – персоніфікованим.

В основі перетворення соціальних відношень між людьми в індивідуальні відношення особистості є механізм інтеріоризації-екстеріоризації, що функціонує в процесі спільної діяльності. В понятті «інтеріоризація» необхідно виділяти три різні грані.

Перша грань – грань індивідуалізації. Розкриття цієї грані дозволило психологам показати основний генетичний закон культурного розвитку: від інтерпсихічного, соціальної колегіальної діяльності люди до індивідуального, інтрапсихічного, власне до психологічних форм її діяльності. Сутність цієї лінії пояснюється на основі перетворення зовнішньої соціальної мови, «мови-для-інших», у внутрішню мову — «мову-для-себе».

Друга грань поняття «інтеріоризація», показує перехід від «МИ» до «Я», найкраще подається терміном «інтимізація». В основі вивчення цієї грані є дослідження самосвідомості особистості.

Третя грань — це «інтеріоризація» як виробництво внутрішнього плану свідомості.

Відповідно до існуючих поглядів, ми знаємо, що випадковість самовираження притаманна «індивідним» проявам, тоді як прагматична «не випадковість», в межах певного завдання, є справою «суб'єктного» психічного механізму, що виникає в результаті соціалізації. Аналіз здібностей та наслідків соціалізації, став лейтмотивом розкриття сутнісних сил людини.

Соціалізація особистості, що розглядається з погляду опанування соціальним досвідом в умовах його цілеспрямованої, спеціалізованої організації (професійне навчання), виявляється як сукупність усіх освітніх впливів. Отже, соціалізація, з одного боку – в якості результату передбачає опанування людиною певними знаннями, зразками та моделями поведінки у відповідності із загальноновизнаною системою цінностей, цим самим сприяючи інтеграції в суспільне життя. А з іншого боку – соціалізація об'єктивно обмежує перспективи становлення особистості, оскільки норми й правила, встановлені суспільством, освітні стандарти й інші «гальмівні впливи» нівелюють її індивідуальні прояви.

Як стверджують окремі дослідники, в соціалізації на основі суб'єктивної структури,

підпорядкованої типу рівня суб'єктивного буття, де провідна і єдина є «індивідність» якостей, виникає новий тип рівня розвитку – «соціокультурний», початковим етапом якого є «соціодинамічне буття».

Е. Дюркгейм вважає особистість соціалізованою, яка прийняла систему правил, що існують в суспільстві й здатна долати індивідуальні інтереси в ім'я суспільних [3, с.4].

На думку Р.Харре, який використовує ідеї Л.Виготського про соціалізацію як перетворення інтерпсихічного в інтрапсихічне в результаті спільної діяльності та спілкування. Для побудови теорії індивідуальної психології особистості необхідно відмовитися від декартової опозиції «зовнішнє – внутрішнє». На заміну декартової системі координат Р.Харре пропонує простір психології особистості з такими осями: вісь «індивідуальне-колегіальне»; вісь «особистісне-соціальне»; вісь «публічне-особистісне». Вісь абсцис за Р.Харре, є віссю «здійснення» в концептуальному просторі психології особистості» [2, с.123].

Відомо, що протягом життя спостерігається постійне перенесення акцентів з індивідуального на суспільне в людській природі (й дуже часто без бажання індивіда). Разом з тим, як стверджує Р. Вельдер, «якими б не були люди, як би не відрізнялися чи не були схожими їх заняття, образ життя, характер, рівень інтелекту, в силу тільки одного долучення до загальної маси в них починає формуватися деяка колегіальна душа, що дозволяє відчувати, думати й діяти по-іншому, ніж властиво кожному із них окремо. Ідеї, що виникають при цьому, думки й почуття можуть реалізуватися тільки індивідами, об'єднаними в масу» [2, с.81].

Інтеріоризацію Е. Дюркгейм розглядає як один із елементів соціалізації, який передбачає формування базових категорій в індивідуальній свідомості на основі індивідуального досвіду в сфері суспільних відношень й уявлень [3, с. 9].

Індивідуальність – неповторна своєрідність будь-якого явища, окремої істоти, людини; протилежність загального, типового, в соціальній психології – колегіального (групового). Саме явище індивідуальності подається можливістю – «шансом», «ресурсом», що закладені в розвитку роду людського в його тенденції до змінюваності.

Цей шанс, або можливість, індивідуалізації є тим ресурсом, яким володіє новонароджений індивід і який актуалізує (або ж ні) його особистість. В цьому й полягає механізм самоактуалізації, позначений А.Маслоу [6]. Близька до цієї ідеї думка Л.Виготського про вищі психологічні функції як «оволодіння» нижчими. Мова повинна йти скоріше не про співвіднесення вищих та нижчих психічних функцій, а про здатність особистості до організації всієї своєї психіки в індивідуальну систему, яка забезпечує її відтворення в життєдіяльності – на життєвому шляху [3, с.10].

Самодетермінація – організація особистістю внутрішніх умов. Індивідуальність особистості проявляється не тільки в її внутрішньому «складі», у способі інтеграції усього «арсеналу» її природних, психічних та особистісних якостей, але й у її інтеракції як системи з іншими системами.

Вищим і найбільш суттєвим механізмом самореалізації особистості в житті є стратегія життя, тобто приведення у відповідність способу життя зі своєю індивідуальністю. Стратегія життя є інтеграцією, узагальненням в житті того, що є суттєвим для даної особистості, й узагальненням того, що в самій дійсності суттєво безвідносно до неї. Стратегія – здійснення життя як системи, що має індивідуальний характер. Вона може бути вищою життєвою здатністю особистості як її суб'єкта, де інтегруються життєві здібності – свідомість, активність (ініціатива й відповідальність) та організація часу. Саме ці вищі – глобальні життєві здібності інтегруються в загальну здібність до побудови стратегії. У стратегії поєднуються особистість, індивідуальність, суб'єкт.

На думку психологів, особистість – це індивідуальне буття суспільних відношень. В той же час він не заперечував, що є і більш високий рівень особистісного розвитку, пов'язаний не тільки із соціальною спрямованістю ієрархії мотивів, але і з ступенем структурованості цієї ієрархії. Хоч термінологія окремих психологів суттєво відрізнялася і від К. Левіна, і від А. Маслоу, вони приходили до висхідної ідеї про те, що духовні (соціальні) мотиви є важливим показником особистісного розвитку, а їх домінування в ієрархії мотивів є свідченням про особистість «другого рівня», яка є активною і здатною на вчинок, тобто на дію, яка залежить не від тиску середовища, а лише від власної інтенції, власних цілей та установок. У цьому контексті така «особистість другого порядку» тотожна поняттю «суб'єкт». На думку таких науковців будь-яка структурована ієрархія мотивів, у якій виокремлюються головні мотиви (або ж один головний мотив), є показником зрілості особистості.

Розкриваючи динаміку формування мотивів, перетворення «тих, які є знанневими» мотивами у «реально діючі», а також взаємозв'язок мотивів та цілей, було доведено провідне значення культури, міжособистісного спілкування для складного процесу сходження від індивіда до особистості.

«В якості індивідуальності в історії культури може бути як окрема особистість, так й група, клас, коли доводиться діяти в невизначених ситуаціях. Змінюються лише масштаби проблемно-конфліктних ситуацій, а отже, і наслідки дій в цих ситуаціях, їх роль в історичному процесі» [2, с.195].

Успішна ідентичність в сучасних умовах зумовлена здатністю не тільки розвивати індивідуальність, але й відшукувати підтримуючий її соціокультурний контекст, який розкриває таланти і здібності. Ключовими психологічними факторами у цьому процесі стають рефлексивність (рефлексивна складність), потреба у самопізнанні, потреба в гармонії, культуральний багаж, творча активність.

К. Роджерс постулював теорію динамічного впливу концепції самовідношення на формування якостей індивідуальності суб'єктів свідомості в гуманістичному, екзистенційному та феноменологічному аспектах [7].

К. Роджерс стверджував, що самопредставлення суб'єкта не обов'язково бере участь у формуванні та трансформації якостей його індивідуальності, оскільки дії, які застосовує суб'єкт, реалізуються відповідно до його ціннісних орієнтирів [7].

К. Роджерс уважав, що специфіка формування якостей індивідуальності суб'єкта зумовлена його прагненням до самоідентифікації, самоактуалізації, самовизначення та самореалізації, а отже, індивідуальність є похідною синтезу усіх аспектів самозахоплення, самооцінки, самоповаги, почуття власної гідності та упевненості у свої сили, орієнтованого на ідеальний образ Его, що реалізується суб'єктом протягом усього життєвого шляху.

К. Роджерс відстоював концепцію динамічної природи конструкту, що характеризується кардинальними трансформаціями в процесі відтворення суб'єктами самоздійснення соціокультурного досвіду та людських відношень [7].

Здатність особистості до побудови стратегії життя перетворює її в індивідуальність в масштабах соціуму, культури, в індивідуальність, визнану суспільством.

Саме явище індивідуальності подається можливістю – «шансом», «ресурсом», що закладені в розвитку роду людського в його тенденції до змінюваності.

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямку. Індивідуальність не означає, що людина недоступна аналізу, це значить лише, що людській особистості характерні складні й неочікувані властивості, в структурі і композиції яких внаслідок їх складності й різноманітності неймовірна повторюваність.

Все у природі своєрідне, але інших галузях це перечить розвитку наукового пізнання.

Перспективи подальших розвідок у цьому напрямку вбачаємо у дослідженні особливостей впливу особистісного розвитку на стійкість життєвої позиції індивіда.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Педагогічний словник/ За ред. Академіка АПН М. Д. Ярмаченка. Київ: Педагогічна думка. 2001.
2. Радул В. В. Соціальна зрілість особистості. Монографія. Харків: Мачулін. 2017. С. 319–358.
3. Радул В. В. Соціально-професійні проблеми сучасної педагогічної науки. Монографія. Харків. Мачулін. 2019. 332 с.
4. Соціолого-педагогічний словник / За загальн. Ред. В. В. Радула, вид. 2-е. Харків: Мачулін. 2015
5. Maslow Abraham Harold. The Farther Reaches of Human Nature, 1971.
6. Maslow A. The Far Limits of the Psyche. 2001.
7. Rogers C.R. Client-Centered Therapy: Its Current Practice, Implications and Theory. London: Constable and Robinson, 1953.

REFERENCES

1. Pedahohichniy slovnyk (2001). Za red. Akademika APN M. D. Yarmachenka. Kyiv: Pedahohichna dumka. [in Ukrainian].
2. Radul, V. V. (2017). Sotsialna zrilist osobystosti. Monohrafiia. Kharkiv: Machulin. S. 319–358. [in Ukrainian].
3. Radul, V. V. (2019). Sotsialno-profesiini problemy suchasnoi pedahohichnoi nauky. Monohrafiia. Kharkiv. Machulin. 332 s. [in Ukrainian].
4. Sotsioloho-pedahohichniy slovnyk (2015). Za zahaln. Red. V. V. Radula, vyd. 2-e. Kharkiv: Machulin. 2015. [in Ukrainian].
5. Maslow Abraham Harold (1971). The Farther Reaches of Human Nature. [in English].
6. Maslow, A. (2001). The Far Limits of the Psyche. [in English].
7. Rogers, C.R. (1953). Client-Centered Therapy: Its Current Practice, Implications and Theory. London: Constable and Robinson. [in English].